

Várkonyi Nándor könyvtári öröksége

„Az Egyetemi Könyvtár volt a munkahelyem, - a három évtized, amit ott töltöttem, - egyúttal a könyvtár története is. Hogy mit köszönhetek az intézménynek, kétszázezer kötetének, - egészen magánügy, önéletrajzi anyag, aligha érdekelhet mást, ”

Várkonyi Nándor – az öt annyira jellemző szerénységgel mondja ezt visszaemlékezésében. Úgy gondolom, nagyon is érdeklődésre tart számot mindaz, ami Pécssett, - könyvtár és egyetem vonatkozásában a tudós szemüvegén keresztül megismerhető, megközelíthető.

Pécssett, a Széchenyi tér északi oldalán a dzsámi fölött a Hunyadi János úttal párhuzamos keskeny utca rejti Magyarország első nyilvános könyvtárának kincseit. Szepesy Ignác püspökről kapta nevét, aki Jogliceumot alapított, s e célra 1830-ban megépíttette Piacsek József tervei alapján Pécs városának talán legszebb klasszicista középületét. 1923. szeptembere óta a Pozsonyból Pécsre került egyetem könyvtárának is otthona lett a Klimó könyvtár épülete. S mivel az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre kerülése elhelyezési problémákkal járt, Zichy Gyula megyéspüspök ingyenes használatul liceumi épületeket, valamint templomot bocsátott az intézmény rendelkezésére. Az Egyetemi Könyvtár használatára és céljaira a Szepesy u. 3 sz. alatti püspöki könyvtár épületét és az ebben elhelyezett, a püspökség tulajdonát képező püspöki könyvtárt is – mindaddig, amíg az Erzsébet Tudományegyetem Pécssett működik, ill. az épületnek és könyvtárnak a jelzett célra való használatára igényt tart.

1924-ben Pécs városa Mátyás Flórián, Kelemen Mihály és Szikray Odó hagyatékából keletkezett könyvtárát letétbe helyezte az Egyetemi Könyvtárban, mely nyilvános működését 1924 őszén kezdte meg. Az intézmény vezetésével a vallás és közoktatási miniszter Várkonyi Hildebrand pannonhalmi főiskolai tanárt, az egyetem magántanárát bízta meg.

S így kanyarodott Várkonyi Nándor útja a fővárosból Pécsre. Testvérbátyja révén állást kapott, mikor helyzete amúgy is változtatásra érett, - a szőnyegszövés csődöt mondott, az írásból megélni nem lehetett. A könyvtár, mint kincseshánya izgalmas kalandozások, távlatok lehetőségével bírt. Tetszett a város fekvése, - hogy hegyoldalra kúszik – közel az erdő ahol még nem járt, és fölfedezésre hívogató, magányos helyek várják a csend birodalmában. Mint „ideiglenes napidíjas” kezdi munkáját a patinás bibliotékában, ahol óriási mennyiségű feldolgozásra váró könyv fogadta a belépőt. Ideiglenesen felvett munkaerők sűrögtek-forogtak az emeleti olvasóterem asztalai mellett, akik a könyvek bibliográfiai leírásához kellő adatokat rögzítették. A rendezetlen anyag felszámolása után könyv alaku katalógusok készültek olvasótermi használatra. Miután fölszabdultak a földszinti helyiségek, - amelyeket a Dóm kőtára foglalt el, - lehetővé vált a könyvkölcsönzés megindítása. A könyvtár – már működésének kezdetén figyelemmel volt arra – a Szervezeti Szabályzatban általánosságban rögzített és a Püspöki Könyvtár hagyományaiból is rá háruló követelményre, hogy az egyetemi feladatok ellátása mellett a város lakosságának könyvtári igényeit is kielégítse. E törekvés megvalósítására irányult a könyvállomány tervszerű gyarapítása, amelynek egyik tényezője volt a városban fellelhető értékes könyvanyag centralizációja e könyvtárban.

1930-ban a Központi Statisztikai Hivatal kérdőívet bocsátott ki az ország könyvtáraihoz, melyben az állománygyarapodás, könyvtári forgalom, könyvtári személyzet és javadalmazás adatait kérte. A felmérést öt évenként végezték el. A beküldött statisztikai kérdőminták alapján a pécsi könyvtár állományát 1925-ben 87.840 kötetben jelölték meg, - 1930-ban pedig – ugyanebben a rovatban 201.500 könyvtári egység szerepelt.

A szükség könyvtárosokat nevelt, - így vált azzá Várkonyi Nándor is, aki a szerzeményezés-

től a feldolgozáson keresztül szinte valamennyi munkaterületen tevékenykedett. Kezébe került minden könyv és folyóirat, - ezeket átlapozta, megnézegette, memorizálta. Sok gyönyörűséget talált a Mátyás Flórián orientális gyűjtemény hindu, perzsa, héber, egyiptomi forrásművei, indogermán nyelvészeti kiadványai, ókortörténeti munkái felfedezésében, tanulmányozásában.

Ambrovics Dezső ügyvéd hagyatékából a spiritizmus és általában az okkult jelenségek világa tárult elébe. Ez a gyűjtemény adta az irányt a teozófia, antropozófia, teurgia, természetmágia, asztrológia, alkímia terjedelmes forrásművein át a parapszichofizikáig. Közben megszerezte a még hiányzó szakirodalmi munkákat és Varázstudomány címmel 1958-ban írta meg az okkultizmus történetét másfél ezer oldalon.

Különös gyűjtemény volt a krasznajarszki hadifogolytábor könyvtárának többszáz kötete, - magyar és német nyelvű művek – nagyrészt regények, de tudományos és népszerűsítő munkák is vegyesen. A könyveket a Nemzetközi Vöröskereszt juttatta a messzi távolba. A kölcsönzési szabályokból, bélyegzőkből, bejegyzésekből eleven, szinte megható kép rajzolódott ki a drótsövénnyel mögé zárt, sok ezer fogoly szellemi életéről, tudásvágyáról. A hányatott múltú könyvtár történetét Várkonyi szerette volna feldolgozni. Ezért összegyűjtött minden használható adatot. A különös forrásanyag sajnos a második világháború idején elveszett.

Feldolgozta a pécsi Irgalmas Rend könyvtárát is. A szerzetesek a 18. században telepedtek le a városban, ahol 1727-re felépült kórházuk és gyógyszertáruk. Könyvtárukat a század második felében kezdték fejleszteni. A felvilágosodás századában szép számban jelentek meg Európa-szerte orvosi, gyógyszertani, vegyészeti, fizikai munkák. A szerzők – a haladásra büszkén- rendszerint történeti visszapillantással vezették be műveiket. Várkonyit különösen ezek az ó- és középkori adalékok érdekelték.

Zolnai Gyula professzor tanszékének könyvtára szintén katalogizálásra került. A nyelvtörténeti gyűjtemény alkalmat adott a nyelvemléktárak alaposabb megismerésére.

A sorban a Szent Mór Kollégium könyvtára következett. A mintegy 20.000 kötetnyi gyűjtemény több hagyatékból került össze. Ezek között különösen jelentős volt a Badics Ferenc hagyaték, a Magyar Tudományos Akadémia ajándéka, Riedl Frigyes könyvtárának egy része, melyet a Bartoniek család nagylelkűségének köszönhetett a Maurinum. Várkonyi úgy szervezte meg a munkát, hogy nemcsak a művek feldolgozását végezték el, hanem evvel egy időben állományelemzés készült. Ennek eredményeként nyilvánvalóvá váltak a hiányosságok, melyek egyben a fejlesztés további irányát is megszabták. Tervezet készült, amely figyelembe vette az egyetem fakultásain művelt szakterületeket. A munka fázisaiban és folyamatában az egyetemi kollégium könyvtárának feldolgozása az Egyetemi Könyvtár gyakorlatát követte.

A Tóth Lajos emlékkönyvtár az orvostanár Szily Kálmán természettudós hagyatékából állt. Tóth Lajos (1856 – 1926) az orvostudomány csaknem minden ágában tevékenykedett, - mint professzor és író, orvosi műszótárat is szerkesztett. Érdeklődése és ehhez mérten könyvgyűjteménye is széleskörű, gazdag anyag volt. Ugyanez jellemezte a másik hagyatékot is. Szily Kálmán tanár, tudós a Természettudományi Társaság fellendítője. Könyvkiadó vállalatot alapított, melynek sorozatai felbecsülhetetlen értékűek. Megindította és szerkesztette a Természettudományi Közönyt, mint az Akadémia főtítkára az Akadémiai Értesítőt, - mint főkönyvtárosa szakkatalógust szerkesztett és felállította az Akadémia Széchenyi múzeumát. A remek gyűjtemény rendezése és katalogizálása, majd a 15.000 kötetes állomány elhelyezésének megoldása Várkonyira hárult. A feldolgozás után szépen berendezett olvasóterem, külön raktárhelyiség, katalógusok révén az emlékkönyvtár használatával újabb kutatóhellyel gyarapodott az universitas.

Könyvek és könyvtárak állandó színterei és kísérői Várkonyi életének. Nemkülönböztetve az egyetem, annak tudós tanárai, hallgatói, a Pécsen élő művészek, írók, kollégák, ifjúság.

Thienemann professzor korán felfigyelt a könyvtáros-író munkáinak értékeire. Kitüntető figyelméről így számol be Várkonyi:

„Thienemann külön fejezet emlékeim könyvében, döntő lökést adott pályámnak (ha szabad e nagyigényű szóval élnem), s adósságomat iránta holtomig se róhatom le. Sejtelmem se volt róla, hogy számon tartja írói evickéléseimet, s így derült égből ért 1927-ben egy néhány soros üzenete, melyben „jó opust” kért a legújabb magyar irodalomról: - Akármekkora lehet. Feltétlenül kiadom. Honorárium biztosítva.” Kéziratomnak minden sorát elolvasta, de soha bíráló megjegyzést nem tett (bár tett volna) – egy betűt sem változtatott rajta, s végül csakugyan kiadta, olyan díszes köntösben, aminőről fiatal író e honban akkor nem álmodhatott, azóta sem igen. Ő vitte keresztül, hogy megszerezhessem a doktori diplomát, az összes díjak elengedésével, miután ezekre díjnoki hópénzemből és számos mellékkeresetemből együttvéve se telt. Nem hallgathatom el, hogy az egyetemi tanács egy avatás után, süketségemre való tekintettel, külön összeült, s egymagamban doktorrá fogadott. Vizsgáztató tanárain rajta kívül Tolnai és Birkás professzorok voltak, s tán elmondhatom, hogy nem annyira examináltak, mint inkább a véleményemet kérdezték egyről-másról. A történethez tartozik az is, hogy a vizsga után Thienemann sétálni hívott, igen megdicsérte „előadásomat”, s közölte, hogy az előírt három év múlva nem lesz akadálya magántanári képesítésemnek világirodalmi tárgykörben. Ez azt jelentette, hogy előttem, a napidíjas éhenkórász előtt megnyitotta az egyetemi pályát a rendkívüli tanárság felé.”

A könyvtár igazgatói – főleg az első időkben – az egyetem professzorai. Az első közülük Halasy Nagy József, aki az egyetem Pécsre telepítésekor egymaga indította be az intézményt. 1924 és 1925 között a könyvtár vezetését is ellátta. Őt – a már említett – Várkonyi Hildebrand a lélektan és pedagógia tanára követte, aki közismerten kiváló előadó volt. Művészettörténeti előadásokat is tartott, - ilyenkor szűknek bizonyult a tanterem, s a közönség egy része a folyosón állva, a nyitott ajtón át hallgatta előadásait. 1925-től 1929-ig volt a könyvtár igazgatója, mikor is kinevezték Szegedre egyetemi tanárnak. Tőle Holub József egyetemi tanár vette át a könyvtár vezetését. Ő mentette át az egyetemet a Sztójay-Szálasi korszak buktatóin, - rektori szavával utasítva el Hitlerék „szíves ajánlatát”, hogy az egyetem „ideiglenesen” meneküljön –Bad Gastein kies magaslati üdülőhelyére. 1930. júliusában nevezték ki Fitz Józsefet, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársát a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára igazgatójává, akinek személyében elsőrendű szakembert és külföldön is elismert tudós kutatót nyert az intézmény.

„Fitz József magántanár. A könyv tudósa, charmeur-típus, az igaz európeér mintapéldánya volt, elméje élet szellemességgel köszörülte, s fájdalom nélkül vágta el vele a szembeszálló vitakedvet. Tudásáról csak annyit, hogy a tengerré dagadt Gutenberg-kutatásban új, döntő eredményekre jutott, s hogy az igazgatása alatt álló Egyetemi Könyvtárat műemléki állapotából korszerű intézménnyé varázsolta, dolgozóiból pedig modern könyvtárosokat nevelt” – emlékezik Várkonyi Nándor.

Elindult a „Közlemények a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából” c. kiadványsorozat, melynek célját Fitz József a következőkben jelöli meg:

„Hogy a könyvtár tisztviselői a rájuk bízott feladatokban ne csak mechanikus munkát lássanak, hanem a rájuk bízott anyaggal tudományosan is és a publicitás hatása alatt fegyelmezett írásbeli formában foglalkozzanak, - egy házilag 150-200 példányban sokszorosított, havonként megjelenő közleménysorozatot indítottam meg. E közlemények célja volt az is, hogy a könyvtár rejtettebb, de forrásértékű anyagát feltárjuk s a további kutatás figyelmét ráfordítsuk. Nagy hálával emlékszem meg arról a megértő támogatásról, mellyel egyetemünk e szerény gépírási kiadványainkat fogadta.”

Az 1931-ben meginduló kiadványsorozatban mint könyvtáros szakíró mutatkozik be Várkonyi. „A pécsi Szent Mór Kollégium Könyvtára”, - a „Pécs és Baranya a szépirodalomban”, - valamint a könyvtár ideiglenesen megbízott igazgatójaként készített jelentéssel, mely az 1949. január 1. és december 31. közötti időszakban készített mérleget a könyvtár működéséről. Itt kell megemlíteni az 1943-ban megjelent írástörténeti munkáját, melynek előszavában a következőket olvassuk:

„Mintaképnek Fitz József: A könyv története c. munkáját tekintem, amely valóban példája egy szigorú tudományossággal kezelt anyag élvezetes, írói előadásának, s büszke lennék, ha könyvem az övének kiegészítéseképpen használhatná az olvasó.”

Magántanári habilitációt szerez „A magyar és a külföldi irodalmak kapcsolatai” tárgy körben. Nemcsak a magyar írók foglalkoztatják, hanem a világirodalom nagyjai is. „Elmék, eszmék” címmel 1937-ben kötetben is megjelentek pompás világirodalmi tanulmányai. Sokat fordított angolból, franciából, németből, olaszból. Előadásaira szívesen jártak a hallgatók, működése új, gazdag színfoltot jelentett Pécs szellemi életében, melyet akkor elsősorban a lendülettel működő egyetem és a Janus Pannonius Társaság jellemezett. A tanítás során nyert élményeiről a következőket írja:

„...ugyanis tapasztaltam, hogy az előadói szék igen jó starthely, ... a fiatal arcok önkéntelen, öntudatlan reakciói sokat árulnak el, -figyelem, szórakozottság, unalom, helyeslés, kétely, gyanakvás, nemtetszés, elutasítás, bizonytalan megértés vagy örvendő megvilágosodás, sőt dicséret és lenézés, - mind híven tükröződik rajtuk, s eleinte csupán azért figyeltem a jeladásokra, hogy szerintük formáljam mondanivalómat. De aztán észleltem, hogy szellemi elevenség, önálló gondolkodás, tehetség vagy éppen mélyebben rejlő jellemvonások is megnyilvánulnak általuk, felismerhetőkké válnak, s igyekeztem megnyerni az ilyenek barátságát.”

Szerette az ifjúságot. Tudása tárházából bőkezűen osztogatott az egyetemen, a könyvtárban s otthonában egyaránt. Harcos Ottó, a Sorsunk fiatal munkatársa így emlékezik:

„Hogy alig bújtunk ki a gimnázium padjaiból, s a több könyv írója, fordítója, a tudós, az egyetemi magántanár baráti hívására a Kürt utcai otthonába mehettünk, vagy mint az ókori görög bölcsék és tanítványok mi is nagy peripatetikus sétákat, télen sítúrákat tehettünk vele a Mecseken – ifjúságunk ünnepi ajándéka volt.

Makay Gusztáv gyakran fordult meg nála az Egyetemi Könyvtárban, mivel a Sorsunknak sohasem volt szerkesztőségi helyisége, a „szerkesztőség” ott volt, ahol ő éppen tartózkodott.

„...egyszer benyitottam az Egyetemi Könyvtár egyik tágas termébe. Nem vette észre jelenléteimet, egyedül ült a teremben, s én hosszasan, párázó szemekkel néztem, ahogy összeszorított állkapcsokkal, csillogó szemüvege mögött szelíd kék szemeivel, fantasztikus elszántsággal rendezgette a gyötrelmes katalóguscédulákat.”

Dénes Gizellával mint olvasóval találkozott a könyvtárban, ahol forrásmunkákat keresett történeti regényeihez. A továbbiakban aztán ő szállította számára az irodalmat, és mint az író helyi kritikusa, két évtizeden keresztül kísérte figyelemmel irodalmi tevékenységét.

A helyi szerzők közül a hosszú névsorból Kodolányi Jánost külön is megemlítem, - ő nagyszabású meseregényében, a Vízözönben örök emléket állít Várkonyi Nándornak. Róla mintázza meg a bölcs könyvtárost, Ur-Baut, aki

„mint minden reggel, aznap is erősen megkésve rohant fel a könyvtár lépcsőin, amikor Utnapistim meglátogatta. Kézzelel-lábbal iparkodott, hogy a késését csökkentse. Örökké rohant. Örökké elkésett. A könyvtár látogatói gyakran úgy kuporogtak a lépcsőkön, mint a verebek. Ő meg szélesebben rohant föl, - bevágódott a nehéz bronzkapu már messziről integetett, szabadkozott, sajnálkozott, de hát annyi a dolga örökké... Zöldhagymát, retket s halat kellett

vásárolnia a piacon a feleségének. Meg kellett vizsgálnia fiúgyermek feladatát, egy fordítást irodalmi nyelvről köznapi nyelvre, s a hibákat meg kellett magyarázni...”

A könyvtároskodástól nyugdíjaztatása után sem vált meg: dolgozott az Orvosi Könyvtárban, ahol a régi kedves kolléga, dr. Faluhelyi Veronka biztosított számára félnapos elfoglaltságot, majd a Janus Pannonius Múzeum régészeti, néprajzi, művészettörténeti és természettudományi osztályának könyvtárát tette használhatóvá.

„Ha megszámlolom, mindeme könyvtárakat, és hozzájuk veszem a magam szerény, körülbelül négyezer kötetnyi gyűjteményét, kereken egy tucat könyvtár könyvei mentek át a kezemen, éspedig az Egyetemi és az Orvostudományi kivételével minden egyes darabjuk. Summa summárum: gondolom, mégis jobb volt, hogy könyvtárosnak mentem, nem újságírónak vagy numizmatának – összegzi könyvtároskodása tapasztalatait.

S most képzeletbeli sétát teszünk Várkonyi Nándorral. Felkeressük azokat a könyvesházakat ahol sok-sok órát töltött. Az útvonal Nyugat-Kelet irányu, szinte egyenes. Otthonából, a Kürt u. 5-ből indulunk. Lekanyarodunk a Szigeti útra, az Orvosi Könyvtárhoz érkezünk. Impozáns a két szinten elhelyezkedő bibliotéka. Tovább haladva a Szigeti úton a Kórház tér következik, majd a Ferencesek utcája vezet a Széchenyi térre, ahol délen az Irgalmas Rend kórháza, északi oldalán a Janus Pannonius Múzeum állít meg csendes emlékezésre. A múzeum mellett kanyarodunk a Szepesy utcába. Itt az Egyetemi Könyvtár, mely nemcsak a város de Várkonyi Nándor életének központja, - munkahely, szerkesztőség, műhely ahol naponta 8-10 órát dolgozott. Vörösmárvány tábla jelöli a szobát, ahol munkálkodott. Az Egyetemi Könyvtárból kilépve a Széchenyi térről a Mária utcán megyünk tovább, majd lekanyarodunk a Szent Mór utcán a Király utcába. Itt megyünk végig míg a Búza térre érünk, jobbra fordulva a Rákóczi út következik, az egyetem hatalmas épületével. Közeliében, a 48-as téren van a Maurinum.

Még Keletebbre gigantikus épületóriás állít meg bennünket. Szinte látom, ahogy fölnez, a magasba emeli karjait, fejét csóválja, mosolyog.

Fontos volt ide jönnünk, hisz a Tudásközpont megnyitásával a Csorba Győző Megyei-Városi Könyvtár, a Pécsi Tudományegyetem Központi Könyvtára és a Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Szakkönyvtár nagyrészt egy helyre került.

Ezek mindegyikében ott van a Mester, Várkonyi Nándor kézjegye.

S végezetül – az alkalomhoz illően – Solymos Ida: Szíriai oszlopa c. verséből idéznék, melyet Várkonyi Nándorhoz írt:

„Leveleiből megtanultam
a cicomázatlan beszédet
s hogy több út visz az üdvösséghez,
mit elme számba venni képes-
s mint ásatag repkény a falra,
csimpaszkodjam csak igazamba,
tapadva országhoz és néphez-
(így még nem írtam le, hisz érted...)

Tőled tanulom a türelmet.
Mintát adsz te a létezéshez.
Boldog város, mely ünnepelhet
Magát becsülve, mikor téged.”

Boda Miklósné előadása a Magyar Írószövetség által rendezett Várkonyi Nándor Emlékkonferencián 2013. február 28-án